

بونىادى ئاىدىؤلۆزى سىستىمى كۆمارى ئىسلامى ئىران

لىكۆلىننه وه به كه له تىؤرى ولايه تى فه قيه

The ideological structure of the Islamic Republic of Iran: Study in the theory of the Wilayat alfaqih

دكتور ئهمىن فه ره ج شه رىف

به شى زانسته سىاسيه كان / كۆلىزى ياساو رامىارى / زانكۆى سه لاهه ددىن

وانه بىز له كۆلىزى ياساو رامىارى زانكۆى نه ورؤز / دهؤك

مامؤستاي يارىده ده ر نىشتمان ره شىد عه لى

به شى زانسته سىاسيه كان / كۆلىزى ياساو رامىارى / زانكۆى سه لاهه ددىن

پوخته

معلومات البحت

بىرؤكهى سه ره كه ئهم توئزىنه وه به كه به ناونىشانى : (بونىادى ئاىدىؤلۆزى سىستىمى سىاسى له كۆمارى ئىسلامى ئىران : توئزىنه وه به كه له تىؤرى ولايه تى فه قيه)
(تىشك ده خاته سه ر دىراسه وشىكار كردنى سىستىمى سىاسى ئىرانى)
دىراسه كردنىكى مهنهه جىانه) ، به ته ركىز كردنه سه ر بابته تى ولايه تى فه قيه ، كه (ئهم بابته ش) ئاىدىؤلۆزى ده ولته تى ئىسلامى ئىرانى پىكدىنىت ، نه و
ئاىدىؤلۆزى ياهى كه رۆلىكى ئاراسته كه رانهى ناوه ندى و به رده وامى بىنبوه (له و
ده ولته ته ١٥) له سه رده مى سه ر كه وتنى شوڤشى گه لانى ئىران وه له سالى 1979 ز
تا وه كو ئىستا، هه مان بابته تىشه (بىردۆزى ولايه تى فه قيه) كه هاوتا بووه له گه ل
دارشته نه ده ستورىه كان و سروشتى سىستىمى سىاسى له ئىراندا ، نه وىش له ژبىر

تارىخ البحت:

الاستلام: ٢٠١٨/١/٢٥

القبول: ٢٠١٨/٢/٢٧

النشر: ربرىع ٢٠١٨

Doi:

10.25212/lfu.qzj.3.2.02

الكلمات المفتاحية:

The rule of ideology, the Islamic state, the ten-fold doctrine, the Iranian revolution, Khomeini, the

كارىگهرى وئاراسته كردنه كانى ئىمام خومهينى لهم بارهيهوه ، بهجورىك كه رابهرى بالآى شورشى ئىسلامى (وىلايهتى فهقىه) به بهرزترىن دهسهلآتى فهرمى (رهسمى) — سىاسى ودىنى — داده نرىت له پهيكهرى سىستىمى سىاسى ئىرانىدا.

لهرووى مدههجهيهوه ، له توپژىنهوه كه ماندا پشتمان بهستوه به دهروازهى نايدولوزى سىاسى ، نهوئش له جوارچىوهى رىبازى دىراسهتكردى حالت (منهج **دراسة الحالة**) ، نهوئش له رىگهى تهركىز كردنه سه روللى نايدولوجىاى سىاسى ناينى (شىعهى دوازده ئىمامى) به شىوهيهكى گشتى ، بهو پىيهى (نه م نايدولوزيهته) نهو رهگهزهيه كه شهريعته دههخشىته سىستىمى سىاسيه جوزه جوزه كان ، نهوئش له رىگهى جهتكرده سه ر " وىلايهتى فهقىه " له سىستىمى سىاسى ئىرانىدا له كاتى ئىستاماندا ، بهو پىيهى رهگهزى هه ره گرنگى هزرى سىاسى ئىرانى هاوچهرخ پىكدىنىت .

توپژىنهوه كه شمان دابهش كردوه بو سى باس ، له بهشى يه كه مدا له بابتهى رىشهى ميژووى سه رهه لدانى بىروكهى وىلايهتى فهقىه مان كولىوه ته وه ، وه هوليك له لايه ن ئىمه وه بو ليكولىنه وه له ناستى تيورى ئىشكالىهتى په يوه ندى ناين به دهسه لآته وه له بىرى سىاسى شىعه دا (ئىمامى) ، نهوئش له رىگهى هه لوىسته كردن له گرنگترىن (سه ره كىترىن) نهو ويستگانهى كه بىر دوزه كه پىيدا تىپه ر بووه له سه ده يه كه مه كانى هيجريه وه تا سه رده مى ده ولته تى سه فهوى . له باسى دووه مىشدا تىشكمان خستوته سه ر بابته تى په ره سه ندى وىلايهتى فهقىه له بىروكه وه بو تيورىك بو وه رگرتنى دهسه لآت ، كه تىايدا ناماژه مان داوه به نه زمونى ده ولته تى سه فهوى و نهو زياد كردن وگورانكارىانهى به سه ر تيورى وىلايهتى فهقىه ها تون له قوناغه كانى دواى ده ولته تى سه فهوى ، به تاييه تىش هه ولله كانى خومهينى لهم باره يه وه ، هه رچى باسى سىيهم وكوتايشه ، تىايدا جه ختمان كر دۆته سه ر قسه كردن له سه ر به رجه سته كردنى تيورى وىلايهتى فهقىه له سىستىمى سىاسى ئىرانىدا ، كه وهك جىبه جىكردنىكى پرا كتىكى بىر ويوچوونه كانى خومهينى لهم باره يه وه . له كوتابى توپژىنه وه كه شدا گرنگترىن نهو ده رئه نجامانه مان خستوته روو كه پىي گه يشتووين .

پىشه كى

بابه تى (ولايه تى فهقىه) يه كىكه لهو ئىشكالىيه ته سهره كى وئالوزانهى كه هزرى سياسى شىعه به گشتى ، وهزرى سياسى شىعهى دوازده ئىمامى به شىوه يه كى تايبه ت ، له سه دهى يه كه مى كوچيه وه رووبه رووى بوته وه ، به پى بىروباوه رى شىعه كان ، نهو ئىشكالىيه ته ش لهو كاته وه دروستبوو كه پىشه وى دوازده يه م (محمه مدهى كورى حه سهن عه سكه رى ناسراو به مه مدهى) به فرمانى خودا ديارنه مانى هه لىژارد بو نه وى له كو تا زه ماندا بگه رپته وه و فرمانه وايه تى زه وى بگريته ده ست ، نه م ديارنه مانه ش بو شاييه كى له پىنگه ي سياسى شىعه كان دروستكرد وبؤما وه ي چهنه د سه ده يه ك خو يان به دوور گرت له بابته كانى په يوه ست به سياسه ت وده سه لات به ئومىدى گه رانه وه ي پى شه واكه يان (مه مدهى چاوه روانكراو) ، به لئام به دريژه كيشانى چاوه روانكردن و به ديار نه كه وتنه وه ي مه مدهى ، شىعه كان تيورى وىلايه تى فه قيه يان دا هينا كه رپگه ده دات به فيقه ناسى شىعه شو ئى مه مدهى چاوه روانكراو بگريته وه تا نهو كاته ي جار يكى تر ده گه رپته وه .

هؤكارى هه لىژاردنى نه م بابته ته ش بو چهنه د هؤكار يه ك ده گه رپته وه ، ديار ترينيان : گرنگى بابته كه به كه باس له نايدو لؤزياى به شىكى ديار له باوه ردارانى شىعه ده كات (شىعه ي دوازده ئىمامى) وه سروشت وچو نيه تى پراكتيزه كردنى نه م نايدو لؤزيايه له سيستمى سياسى كو مارى ئىسلامى ئىزانيا دا ده خاته روو ، جگه له وه ي تىبىي نه وه شمان كردوه كه گرنگيه كى كه م دراوه بدم بواره له زانكو وناوه نده نه كادىمه كانى هه ريمدا .

هه ر بو يه ئامانجه مانه ، له ميانه ي نه م تو يژينه وه يه دا ، به شىوه يه كى زانستى و بابته يانه و له رپگه ي پشت به ستن به سه رچاوه جو ربه جو ره كانى به رده ستمان ، له بابته كه بكو لىنه وه ، گرنگه نه وه ش بجه ينه روو كه ئامانجى ئىمه لىره دا نه وه نيه له راستى ودروستى يا خود هه له بو نى تيورى وىلايه تى فه قيه بكو لىنه وه به لكو مه به ستمانه تيشك بجه ينه سه ر ميژو وى سه ره له دانى تيورى وىلايه تى فه قيه و باسى نه وه ش بكه ين كه نه م تيزه چو ن وبه چ شىوه يه ك كرايه بنه ما بو سيستمى سياسى كو مارى ئىسلامى له ئىراندا ؟

له سه ر نه م بنه مايه ش ، نهو پرسىاره سه ره كيه ي كه له ميانى نه م تو يژينه وه ده مانه وىت وه لئامى بده ينه وه نه وه يه كه : ئايا شىواز وسروشتى كار يگه رى تيورى وىلايه تى فه قيه چيه له سه ر بونىادى نايدو لؤزياى سيستمى سياسى ئىران ؟

گر بمانه ي سه ره كى تو يژينه وه كه ش برىتبه لهو بو چونه ي كه پى وايه : تيورى وىلايه تى فه قيه نايدو لؤزياى سيستمى سياسى ئىرانى پىكدى تىت ، نهو نايدو لؤزيايه ي كه رؤ لىكى ئاراسته كه رانه ي ناوه ندى و به رده وامى بينوه (له و سيستمه دا) له سه رده مى سه ره كه وتنى شو رشى گه لانى ئىران وه له سالى 1979 ز تا وه كو ئىستا ، نه وىش له ژىر كار يگه رى وئاراسته كردنه كانى خومه ينى له م باره يه وه .

له رو وى منه ه جيه وه ، له تو يژينه وه كه ماندا پشتمان به ستو وه به ده روازه ي نايدو لؤزياى سياسى ، نه وىش له چوار چيوه ي رىبازى دىرا سه تكدردنى حاله ت (منهج دراسة الحالة) ، به ته ركيز كردنه سه ر رؤ لى نايدو لؤجىاى سياسى ئاينى (شىعه ي دوازده ئىمامى)

به شىوهىه كى گشتى ، بهو پىهى (نهم ئاىدؤلؤزىهته) نهو ره گهزهيه كه شهرعىهت ده به خشىته سىستىمى سىاسى ، نهو يش له رىگى جه ختكردنه سهر " وىلايهتى فهقىه " له سىستىمى سىاسى ئىرانىدا له كاتى ئىستاماندا ، بهو پىهى ره گهزى هه ره گرنكى هزرى سىاسى ئىرانى هاو چهرخ پىكدىتت.

توئزىنه وه كه شمان دابهش كردوه بو سى باس ، له باسى به كه مدا له بابته رىشه مىژوى سهره لدانى بىرؤكهى وىلايهتى فهقىه مان كؤلىهته وه ، وهك ههولنىك له لايهن نىمه وه بو لىكؤلىنه وه له ناستى تىورى ئىشكالىهتى په يوهندى ئاين به دهسه لاته وه له بىرى سىاسى شىعهدا (نىمامى) ، نهو يش له رىگى هه لؤىسته كردن له سهر گرنگترىن (سهره كىترىن) نهو وىستگانهى كه بىر دؤزه كه پىندا تىپه ر بووه له سه ده به كه مه كانى هىجرىه وه تا سهرده مى دهولهتى سه فهوى . له باسى دووه مىشدا تىشكمان خستؤته سهر بابته په ره سه ندى وىلايهتى فهقىه له بىرؤكه وه بو تىؤ رىك بو وه رگرتى دهسه لات ، كه تىاىدا ئاماژه مان داوه به نه زمونى دهولهتى سه فهوى و نهو زىاد كردن و گؤرآنكارىانهى به سهر تىورى وىلايهتى فهقىهدا هاوون له قؤناغه كانى دواى دهولهتى سه فهوى ، به تابه تىش هه وله كانى خومه نى له م باره يه وه ، هه رچى باسى سىبم و كؤتايش ه ، تىاىدا جه ختمان كر دؤته سهر قسه كردن له سهر به رجه سته كردنى تىورى وىلايهتى فهقىه له سىستىمى سىاسى ئىرانىدا ، كه وهك جىبه جىكر دنىكى پراكتىكى بىر و بو چوونه كانى خومه نى له م باره يه وه . له كؤتابى توئزىنه وه كه شدا گرنگترىن نهو ده رنه نجامانه مان خستؤته روو كه پى گه شتوون .

باسى به كه م: رىشه مى ژوى سهره لدانى بىرؤكهى وىلايهتى فهقىه

بىرؤكهى وىلايهتى فهقىه مىژوويه كى كؤنى هه يه له فىقهى سىاسى شىعهدا ، له ناو فىرقهى دوازده نىمامىشدا¹ به شىوهىه كى تابهت ، و بوارىكى فراوان له بىر كردنه وهى سىاسى پىكده هىتت به شىوهىه كى گشتى له م روه شه وه گرنگترىن قؤناغ وىستگه مىژوويه كانى سهره لدانى بىرؤكهى وىلايهتى فهقىه ده خه نه روو ، به م شىوهىه كى لای خواره وه:

شىعهى دوازده نىمامى باو ه رىان واىه كه نىمامه كانىان جىنشىنى پىغه مبه رن (درودى خواى له سهر بىت) دواى كؤچى دواى كردنى ، وا ته نىمامه كان نوپنه رو درىزه پىده رى دهسه لآتى ره واى ئىسلامن ، له گه ل نه وهى نه وان جگه له عدلى كورى نه بى تالب و حه سه نى كورى نه بىت (ره زای خوايان لىبىت) دهسه لآتى پراكتىكى جىنشىنىان وه رنه گرتووه ، بو به جىنشىن و فه رمانه روا

¹ له مىژووى ئىسلامىدا ژماره بىك گروپ و بزوتنه وهى شىعى سهرىان هه لدا ، هه مووىان كؤك بوون له سهر دلؤسؤزى بو نىمامى عدلى (ره زای خواى لىبىت) وه باشتر زانن و شىاو تر زاننى بو جىنشىن ، وه سنور دار كردنى جىنشىنى باش نهو بو نه وه كانى ، له واندهش شىعهى نىمامى و نىسماعىلى و زه يدىه كان ، له رؤزگارى ئىستادا شىعهى دوازده نىمامى به رىلاوترىن گروپى شىعهى له روى ژماره وه له جىهاندا ، نهم گروپهى شىعه كان برواىان به جىنشىنايهتى دوازده نىمام هه يه كه نه ماندهن: عدلى كورى نه بى تالب ، حه سه نى كورى عدلى ، حوسىتى كورى عدلى ، عدلى كورى حوسىن ، محمده الباقى ، جده فده رى صادق ، موسى كازم ، عدلى ره زان ، محمده جه واد ، عدلى هادى ، حه سه نى عه سكه رى وه كؤتا نىمامىشيان موحه مده دى كورى حه سه نى عه سكه رىه (مه ده دى چاوه روانكراو) ، بو زانبارى زىا تر سه بىرى: د. عرفان عبد الحمىد ، دراسات فى الفرق والعقائد الإسلامىة ، دار التزىة ، بغداد ، 1997 ، ص 56-83 . د. فاروق عمر فوزى ، نشأة الحركات الدىنىة السىاسىة فى الإسلام : دراسة تأرىخىة ، الأهلآة للنشر والتوزىع ، عمان ، 1999 ، ص 24 وما بعد ها . رشىد الخىون ، الأدىان والمذاهب بالعراق ، منشورات الجمل ، ألمانيا ، 2003 ، ص 235-264 وما بعد ها . محمده جواد مغنىة ، الشىعة فى المىزان ، منشورات شرفى الرضى ، قم ، 1413 الهجرى ، ص 266 . د. على فىاض ، نظرىات السلطة فى الفكر السىاسى الشىعى المعاصر ، مركز الحضارة لتنىمة الفكر الإسلامى ، بىروت ، 2008 ، ص 106-114 .

ئىمامه كان له ئال و بهىتى پىغهمبه ر (درودى خواى لهس هر بىت) ، لهوهر گرتنى پوسى جىنشىنىدا، وه تانه دان له رهوايه تى
فهرمانره وايه تى كه سانى تر له خهليفه و ميره كانى سه رده مى نه مهوى و عه باسى .

له گهل ديار نه مانى (گه وره) مه هدى هه ندىك هه مو ار كردن له سه روشى بابه ته كه دا رويدا، كه خوئده بينه وه له سه ماندى
ناره و امپوونى دامه زاندى ده ولتېكى ئىسلامى له سه رده مى ديار نه بووندا تاكو گه رانه وه (به دهر كه وتنه وه) ى ئىمامى ناديار ، نه مه ش
بووه هوئى كردنه وهى دهر گا له به رده م سه ره له دى بيرۆكه ى (التقىة) و چاوهر وانى كردن (الانتظار) له فىقهى سياسى شيعه دا،
نه مه ش به مانى رت كردن وهى كوشش كردن (ئىجتىهاد) و په كخستنى فه رمانه كان (ياساكان) ده هات ، چونكه جىگير كردن و
دامه زاندىان پيوسى به ده سه لا تىكى رهوا هه بوو ، وهك : كو كردنه وهى مان و داها ت ، سه پاندىن وجيهه جىكردنى سزا، تىكو شان
(جهاد) له پىناوى خوا دا، سه ر كرايه تى موسولمانان ..... هتد، نه مه ش نه و را فىقهيه يه كه زور بهى فىقهه شيعه كان له نوسينه
سه ره تا ييه شيعه كاندا له سه رى روشتون .

له سه ر نه م بنه مايه ، وه له سه ره تاى قوناغى ديار نه بووندا، له ميانه ى ده سگرتنى شيعه ئىمامىه كان به پابه ندبوونيان به تىورى
(التقىة والانتظار) ، بىرى سياسى شيعه جو رىك له نه رنپه كى رهوا (السلبىة المطلقة) ى پىوه ديار بوو چونكه هه موو جالاكى و كارىكى
سياسيان به سته وه به دهر كه وتنه وهى مه هدى چاوهر وانى كه وه وه ، هه ر له به ر نه مه ش بوو هه ر جو ره جىگيره ويه كيان بو پيشه واى
ناديار ره ت ده كرده وه ته نانه ت نه گه ر نه و كه سه فه قيه يكى دادپه روه ريش بىت، ته نانه ت كاروباره ئاينى و فىقيهه كانى وهك فتوادان
وئىجتىهاد كردن و كار كردن به پىوانه كردن (قياس) يشيان قه ده غه كرد ، به مه ش رو لى فه قيهه كان (له و كاته دا) كور تى كه رابه وه له
نوسينه وه و كو كردنه وهى فه رموده وهه والى ئىمامه كان و پاراستيان له دا نراوه گه وره كاندا (المدونات الكبرى) به و شيوه يه ى بويان
گوازا وه ته وه .

دكتوراه فى العلوم السياسية ، معهد البحوث والدراسات العربية ، القاهرة ، 2013 ، ص 156-159. الشيماء الدمرداش العقالي ، نظرية ولاية الفقيه
وتطبيقاتها فى الجمهورية الإسلامية الإيرانية ، مركز الحضارة لتنمية الفكر الإسلامي ، بيروت ، 2011 ، ص 43-45. محمد عبدالكريم ، مصدر سبق ذكره ، ص
81-87. د. علي محمد الصلابي ، مصدر سبق ذكره ، ص 321-328.

⁵ الشيماء الدمرداش العقالي ، مصدر سبق ذكره ، ص 52-54.

⁶ واته چاوهر وانى كه رانه وهى ئىمامى مه هدى پاش ديار نه مانى.

⁷ د. عبدالإله بلقزيز ، الدولة فى الفكر الإسلامى المعاصر ، ط 2 ، مركز دراسات الوحدة العربية ، بيروت ، 2004 ، ص 64. د. عبدالغنى عماد ، مصدر سبق ذكره ، ص 114.

فؤاد إبراهيم ، الفقيه والدولة : تطور الفكر السياسى الشيعى ، دار الكنوز الأدبية ، بيروت ، 1998 ، ص 45. علي غانم حامد الطائي ، مصدر سبق ذكره ،
ص 163-165.

⁸ أحمد الكاتب ، تطور الفكر السياسى الشيعى : من الشورى إلى ولاية الفقيه ، عمان ، 1997 ، ص 277. فؤاد إبراهيم ، مصدر سبق ذكره ، ص 10-11.

⁹ أ هه ر بويه ش له ماوه ى نه م قوناغده دا گرن گرتن دانراو (كئىب) ه فىقيهه كانى شيعه نوسراونه ته وه ، له وان ه ش : كئىبى (الكافى) ى محمد بن عىن يعقوب الكلىنى (كه
له سالى 329 ى كو جى وه فاتى كردوه) ، كئىبى (من لا يحضره الفقيه) ى محمد بن على البابويه (كه له سالى 381 ى كو جى وه فاتى كردوه) ، كئىبى
(الإستبصار فىما إختلف من الاخبار) ى محمد بن محمد نعمان الحارسى (كه له سالى 413 ى كو جى وه فاتى كردوه) ، كئىبى (تهذيب الأحكام) ى نه بو
جهعفر بن محمد بن حه سدن الطوسى (كه له سالى 460 ى كو جى وه فاتى كردوه) ، له م باره يه وه بروانه : محمد مصطفى ، نظريات الحكم والدولة :
دراسة مقارنة بين الفقه الإسلامى والقانون الدستورى الوضعى ، مركز الحضارة لتنمية الفكر الإسلامى ، ط 2 ، بيروت ، 2002 ، ص 189-193.

بارودوخه كه بهم شىوه بهردهوام نهبوو، وه به تىپه رپوونى كات، به شىوه به پله بهندى، فه قيهه كان ههستىان به وه كرد كه له رپووى پراكتىكى وه دابراون له واقع و دوورن لىه وه، ئه مهش پابهندى كردن به وهى كه وا ده رچه بهك بدوزنه وه كه له گهل واقعدا بگوئىت و ئه و بوشاىى و دابراهى نىوان ئه وان و گروپى موسولمانان (شىعه) نه هىلىت، به واتاىه كى رپوونتر پىويست بوو له سه رىان بگه رپن بهدواى دوزينه وهى گونجانيكى نوى له په يوه ندى نىوان ئىماندار له لايهك و نىوان پيشه واى ناديار له لايه كى تر ^{□□}، ئه مهش نه ده كرا ته نها به تىپه راندنى ئه و سنوور و به ربه ستانه نه بىت كه پيشتر له سه ر خووان داىنانبوو، له ده رئه نجامى ئه مهش كۆمه لىك بىو و رپا له فقهى شىعه دا سه رىان هه لدا، له سه دهى پىنجمى كۆچىدا، مؤلتهى ده دا به فهقى هى شىعه (ئه واندىان ده گه نه پلهى ئىجتىهاد كردن) كه ئىجتىهاد بكن، پاش ئه وهى كه له رابردوو له كاروباره قه ده غه كراوه كان بوو، ئه مهش ماناى ئه وهى ده گه ياند كه فه قيهه شىعه كان مافىان هه بوو پراكتىزهى هه ندى كاروبار بكن به نوينه رايه تى پيشه واى ناديار، ئه مهش رىنگه خ وشكه ربوو بو سه ره لدانى بىرۆكهى وىلايه تى فه قيه، شىاوى باسىشه كه أبو الصلاح الحلى (373-447 كۆچى) به به كه م كه س داده نرىت كه چه مكى نوينه رى وه لى ئه مرى (كه مه به ست لى فه قيهى خاوه ن پلهى ئىجتىهاده) به كار هىنا ^{□□}.

جى خۆيه تى ئه وه ش بلين كه هزرى سىاسى شىعى - له سه ره تاى كاره كه دا - له سه ر ئه وه جىگر بوو كه ئه م جىگرته وه يهى ئىمامى چاوه رپوانكراو (مه هدى) له لايه ن فه قيهه كانه وه جىگرته وه يه كى (تا بىه ت) ده بىت به كاروبارى ئابى، له چوار چىوه يهى ئه وهى كه ناوزه د كرابوو به وىلايه تى تا بىه ت ^{□□}، هه رچى وىلايه تى گشتىشه ^{□□}، ئه وا له سنورى ده سه لآت و تا بىه ت ه ندى پيشه واى ناديار دا ده مىپه وه، ئه م ده سه لآت و تا بىه ت ه ندىانه ش په كده خرين (دوا ده خرين) تا كاتى به ده ر كه و ته وه (گه رانه وه) مى مه هدى چاوه رپوانكراو ^{□□}، ئه مهش به واتاى مانه وه له سه ر په كخستنى ئه و كاروبارانه دىت كه بو راپىكردىان پىويستى به د سه لآتىكى رپه وا هه به، واته واجبىوونى به رده وامبوون له سه ر هه لپه ساردنى ئه ر كه سه ره كىبه كانى ده ولت و رازىبوون به به رپىكردى هه ندىك كاروبارى ئابى رپوزانه (تا بىه ت) له لايه ن فه قيهه كانه وه.

" به لآم ئه مهش بووه هوى سه ره لدانى چه ندىن گه رقى لاوه كى نوى له گه رته سه ره كىبه كه دا، وه له گه رگه رتى ئه وه گه رتانه ش په كخستنى ئه م فه رمانانه واته: جىپه شتى موسولمانان (شىعه) له ژىرساىه ده سه لآتىكى ناره وادا (به بىروراى خووان)، وه

¹⁰ علي الدباغ، " الإستبداد وفكرة ولي الأمر وفقه الغلبة وولاية الفقيه في الوقت الراهن " في: علي خليفة الكواري وآخرون، الإستبداد في نظم الحكم العربية المعاصرة، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، 2005، ص 68. فؤاد إبراهيم، مصدر سبق ذكره، ص 56. د. علي فياض، مصدر سبق ذكره، ص 115-116.

¹¹ بو ورده كارى زياتر: أحمد الكاتب، تطور الفكر السياسي الشيعي، مصدر سبق ذكره، ص 125-366. فؤاد إبراهيم، مصدر سبق ذكره، ص 316-387. علي غانم حامد الطائي، مصدر سبق ذكره، ص 168. الشيماء الدمرداش العقالي، مصدر سبق ذكره، ص 55-64.

¹² بو نمونه وه رگرتى فه رمانه كان لى له سه ر ئاسى فه توا، وه له ده سه لآتى داد گه رىدا بو جىا كرده وهى دژ به رىبه كان له نىوان لايه نه ناكو كه كاندا، وه هه ندى پرسى تر، وهك ئه وهى كه به زارا وهى فه قيهى پى ده وترىت (الأمور الحسبية)، كه به و كاروبارانه ده وترىت كه شه ر ده وه وىت له كۆمه لگه دا به دى بىن، ئه گه ر هه ندى كه س ئه نجامى به دن، ئه ر كى ئه نجامدانى له سه ر تا كه كانى ترى كۆمه لگه نامىت، وهك سه ر به رشى كردنى ئه و وه قفانهى كه بى سه ر به رشى، وه سه ر به رشى كردنى بى داىك و باوكان و هه موو ئه و نه و جه وانانهى كه سه ر به رشىان نىبه، بو ئه مهش: د. عبدالغنى عماد، مصدر سبق ذكره، ص 115.

¹³ كه سىاسه ت و ده ولت و سىسته مه كهى ده گه رتبه وه، وه هه ره وا كۆمه لگه و گۆرانكارىبه كانى، و حكومه ته گشتىبه كان له سه ر ئاسى ئومه ده گر ىنه وه، بو نمونه كاروباره كانى وهك: وه رگرتى پىنج بهك (الحمس) و به رپا كردنى نوژى هبى و سه پاندنى سزا و تىكۆشان (جهاد) كردن.

¹⁴ د. محمد عمارة، تيارات الفكر الإسلامي، ط2، دار الشروق، القاهرة، 2007، ص 226.

سر كردنى ئهركه ئابىننه كان له سههه گرؤهى موسولمانان^{□□} ، كه واته گرتى دهسهلات گرتىكى نادلنبايك رهوه بوو كه رووبه پرووى فقهى شىعى بووه و پاش ديار نه مانى مههدى به تاييه تى له ميانه سده كانى چواره م و پىنجه مى كوچىدا ، نه مهش پىويستى به وه لامدانه وهى نه و پرساره گوره وه بوو كه خوئى سه پانده بوو ، كه نه وىش خوئى ده بىننه وه له زانىنى حوكمى مامه له كردن له گه له نه و سىسته مانه كه له و كاته دا هه بوون؟ له گه له نه وهى كه نه م سىسته مانه ره واىه تىان له دهست داوه و به سته مكار و خو سه پىننه ناوزه ده كران؟

بو وه لامى نه م پرساره به گرتى ده زانىن ئامازه بكه ين به بوچوونى به رىز **شريف مرتضى** (مردنى: 463ك / 1044ز) له م باره وه ، كه به كى كه له ديار ترين فقهه كانى ئابىزى (مذهبى شىعه ، نه وهش له نامه كه يدا به ناو نىشانى **رسالة في العمل مع السلطان**) كه تاييدا ده لىت : " دروسته بو ههه شىعه يه كه كه بچىته خزمه تى سىسته مى خو سه پىن و سته مكار له سه رده مى ديار نه بووندا ، وه نه م رىگه پىدانهش ده گورپىت بو ئهركىكى شىعه كه نه گه ره شه دا بووه كه سه لماندى شاىه نى نه م خزمه ته وه و دلنبا بو به شه دارى كرده كه ده بىته هوى به ده بىتانبى راستى و بوچه لكردنه وهى ناراستى ..... وه نه م ئهركهش ده گورپىت بو فهرزىكى زور پىويست كه نه گهه تاكىكى شىعه دلنبا بوو له وهى كه كار نه كردنى له گه له دهسه لاتى سىاسى سته مكار و سه پىتراو ده بىته هوى له ناوچونى (كوشتنى)^{□□} ."

دوا به دواى نه و (واته دواى **شريف مرتضى**) قوتابيه كه شىخ محمد الحسن (995-1607 ز) شوين هه مان بىرو بوچوونى ماموستا كه كهوت له گه له هه ندك هه موار كردن و خسته سهه به تاييه تى له بابه تى م هه رجه كانى مامه له كردن له گه له دهسه لات له سه رده مى ديار نه مانى مههدىدا ، نزىكه ده دو سه ده دواى نه وانىش زانابه كى ترى شىعه به ناوى جه عفر نه لىلى (مردنى: 676 ك / 1277 ز) هه مان رىبازى نه وانى په پره و كرد^{□□} .

به م شىوه وه ، بو مان روونبه وه كه فىقه ناسه شىعه كان چو ن هه ولىاندا ، به پى لوزىكى (هون الشرىن) ده رچه يه كه بدوزنه وه بو ده ر بازوون له و گرتى رووبه پرووى ئابىزكه يان بووبه وه ، كه نه وىش خوئى له وه دا ده بىننه وه كه باوه ردار به ئابىزى شىعه ده توانىت مامه له له گه له فرمانه وه و سىسته م سىاسىه كاندا بكات (سه ره راى بر و بوونىان به وهى نه و فرمانه وه و سىسته مانه سته مكارن) ، به نام بىته وهى دان بىن به ره واىه تى دهسه لات و فرمانه وه واىه تى كرده كه ياندا ، هه رچى ئهركى فىقه ناسه كانىشه له م قوناغه دا خوئى له رابى كردنى كاروباره نا بىننه روزه نه بىه كانى شوپنكه و توانى ئابىزكه يان ده بىننه وه له سه ر بنه ماى (وىلايه تى تاييه تى فقهىه) ، هه رچى كاروباره گشتى و سىاسىه كانىشه به سه ر بوون وه به ديار كه و تنه وه (گه رانه وه) ي پىشه واى نادىار (مههدى) ، چونكه ، به پى بوچوونى نه وان ، نه و تنه ها شايسته سىه پاندى حوكمى داد په ره و رانه و ره واىه تىدانه به برپاره باللكانى ده و له تى به لىنپىدراو ، لىره شه وه بو مان به ديار ده كه وىت كه له و ماوه ده دا تىورى ته قيه كردن و چاوه رواى **(التقىة و الإنتظار)** و ره واىه تىنه دان به هىچ دهسه لاتىك (جگه له دهسه لاتى مههدى) خوئى سه پانده بوو به سه ره بىر كرده وهى فىقه ناسه كانى ئابىزى شىعه دوازه ئىمامىدا .

¹⁵ د. عبد الاله بلقرىز، مصدر سبق ذكره، ص 64.

¹⁶ وه رگراوه له : د. مهند المىضىن ، الفكر السىاسى الإسلامى والإصلاح ، الار العربىة للعلوم ، بىروت ، 2008 ، ص 111.

¹⁷ الشىماء الدرمداش العقالى ، مصدر سبق ذكره ، ص 59-60. د. مهند مىضىن ، مصدر سبق ذكره ، ص 111.

باسى دووهم: پهرهسه ندى وىلايه تى فهقى له بىرۆكه وه بۆ تىورىك بۆ وه رگرنى دهسلات

له گه ن دامه زراندى دهولته تى سه فهوى (905 ك / 1503 ز) ¹⁸ و كرنى ئاىناى شىعه به مه زه بى ره سى دهولته ته كه ، سه رله نوى قسه كردن له سه ر بابته تى وىلايه تى فهقى هاته وه به ر باس ولىكۆلىنه وه وبه وه جىگای مشت ومرى فقه زانه شىعه كان ، كروكى باسه كهش برىتوىو له وه لامى ئه و پرسىاره كى : ئاىا ره وایه تى مامه له كردن له گه ن دهسلاتىكى سىاسى كه ئاىناى شىعه بنه ماى كار كرنى بىت و بیه وىت حوكمه شه رعىه كان جىبه جىبكات له سه رده مى دىارنه بوونى پىشه و مه هدىدا چیه ؟ له حالىكدا ، وه گویره فقه سىاسى باوى ئه و كاتى شىعه كان (وهك پىشترىش ئاماژه مان پىدا) ئه م دهسلات و تابه قه ندىانه له بنه رته داهى پىشه وای دوازده يم (مه هدى) و هه لده په سىررىن تا ئه و كاته خودا دووباره رىگه به به دىار كه وتنه وهى ده داته وه .

له سه ر ئه و بنه ماىه ش ، سولتانه سه فه وىه كان پىوستىان به ره زامه ندى زانا شىعه كان هه بوو بۆ به هىز كرنى پىگى خوىان و دهولته ته كهش تا وه كو ره وایى ئابى ببه خشنه فه رمانه وایه تى و دهولته ته كه بان و بتوان مه زه بى شىعه بسه پىتن و په رى پىده ن (له ئاستى ناوخودا) ، وه ئاستى ده ره وه شدا بتوان ركابه رى و لمملاى دهولته تى عوسمانى (سونه مه زه ب) ى پىكه ن ¹⁹ ، هه ر بۆ ئه م مه به سته ش شا ئىسماعىلى سه فه وى ²⁰ بانگه پىشتى شىخ على بن عال ئه لكه ركى (مردنى: 942 ك / 1534 ز) كرد تا وه كو بىته

¹⁸ له ناوچه قه له مه روى ئىسلامى به گشتى و ئه و ناچانه ئىستا عىراق و ئىرانى لىكدىت به تابه تى ، پاش دىارنه مانى گه ورى مه هدى ، چه ند دهولته تۆچكه قه واره كى سىاسى شىعى به خۆ وه بىنوه پىش سه ره له دانى دهولته تى سه فه وى ، دىارترى ئه وان ه دهولته تى بوه پىه كان (334-447 ك / 945-1055 ز) ه كه له ساىه دا مه زه بى شىعى و په روه وانى هه ندىك پىشكه وتن بوژانه وه بان به خۆ وه بىنى ، ته نانه ت دىارترى دانراوه فقه بىه گرنه كانى شىعه له م قوژاغه دا نوسراون (پىشتر ئاماژه مان به هه ندىك له م دانراوه كروه) ، به جۆرىك ده توانى بلین كه ئه م نه زمونه رىگه خۆشكه ر بو له به رده م فه قبه كان بۆ ئه وى به ئازادانه ر بچۆلىنه وه ئه مده ش ده رفته تى ئه وى بۆ ره خساندن بۆ ئه وى له و گوژشه گىرى و دووره په رتیره ته قلىدیه به سه رىاندا سه بابوو ده رباز بن و بىته مه دىانى به شدارىكردن و كارلىك كردن له گه ن رووداوه كان و كار تىكردنه كانى ، سه ره رى ئه م راسته ش ده كرىت بو تىت كه نه زمونو نى دهولته تى سه فه وى له سىاقىكى جىواز دىت له نه زمونو نه كانى پىش خۆى (له ناو شىاندا نه زمونو نى دهولته تى بوه پىه) ، چونكه ئه و نه زمونانه نه زمونو نى نا ئىدۆلۆجى و ته واه سىاسى بوون و پشت ئه ستور نه بوون به پشتگىرى و پالپىشى فه قبه كان ، چونكه له و سه رده مانه دا هه موو فه قبه كانى شىعه سووربوون له سه ر پابه ندىبوون به تىورى ته قبه وچاوه رىكردن (نظرىة التقىة و الإنتظار) و هاو رابوون له به حه رازانى دروست كرنى دهولته تى و كارى سىاسى له سه رده مى دىارنه بوونى مه هدىدا ، به پىچه وانى نه زمونو نى دهولته تى سه فه وى كه وهك دهولته تىكى ئابى له سه ر بنه ماى ئاىدۆلۆجىه تىكى دىار يكو كه دهولته ته كى گرىده دا به نىمامى چاوه رىكراوى شىعه و له م پىناوه شدا ره وایه تى له هه ندىك زانای شىعه وه پىدرا بوو ، هه ر بۆیه ده توانى بلین كه نه زمونو نى دهولته تى سه فه وى وه رچه ر خانىكى گرىنگ بوو له بىرى سىاسى شىعه دا كه شىعه دى دوازده نىمامى له قوژاغى چا وه رىكردنى نه رتیه وه گواسته وه بۆ قوژاغى بنىنانى دهولته تى و په روه وى دهسلات ، له م باره وه بره وانه : رشىد الخوىن ، المشروطة و المستبده ، معهد الدراسات الإستراتىجىة - بىداد - بىروت ، 2006 ، لا 28-29. د. عبدالغنى عماد ، مصدر سىق ذكره ، ص 118-119. أهـمـ الكاتب ، مصدر سىق ذكره ، ص 370-376. د. على الفىاض ، مصدر سىق ذكره ، ص 116-117.

¹⁹ أسعد حمىد أبو شنة ، الخقق الكركى و علاقته بالدولة الصفىوية ، مجلة الكلية الإسلامية ، جامعة النجف ، العدد 10 ، 2009 ، ص 261. سلطان محمد النعمى ، مصدر سىق ذكره ، ص 23.

²⁰ دامه زراندى دهولته تى سه فه وى و بنىنانى كۆله كه كانى وهك دهولته تىكى ئابى مه زه بى بۆ شا ئىسماعىلى سه فه وى ده گه رتیه وه ، پاش ئه وى له سه ره تادا ته نىا له شىوه بىزافىكى سۆفىگه ر اىدا ده ركوت له سه ر ده ستى شىخ سه فه دىنى ئه رده بىلى له ناوچه ئازره رباچانى ئىرانى ، به لام ورده ورده گوژا بۆ بىزافىكى

تبران ، كه خوئ بهر هگزه خه لكى ناوچهى چىاى عامله له لوبنان و له كاتى بانگهيشته كه دا له شارى نه جف نىشته جىوو ، شىاوى باسه كه (ئه لكه ركى) به پىر بانگهيشته كهى شا ئىسماعىله وه چوو²¹ ، وه له ميانى نامه هه كىدا بو شا ، به لگه شه رعىه كانى ره واىه تى فەرمانره واىه تى ده ولته تى سه فهوى خسته روو²² ، وه رايگه ياند كه فىقه ناسى ئاىنزى شىعهى دوانزه ئىمامى ، به پى چهند مهرج و پىودانگىك ، ده بىته جىگره وه (نوئنه رى) مه هدى چاوه روانكراو و په روه وى هه موو ده سه لات و تاىه تمه ندىه گشتى (سىاسى) و تاىه تى (ئاىنى) ه كانى ده كات تاوه كو ئه وكاتهى به دىار ده كه وىته وه ، هه روه ك رايگه ياند كه فىقه زانى شىعه راسته خو خوئى كاروباره گشتى (سىاسىه كان) نابات به رپوه به لكو ئه م ده سه لات و تاىه تمه ندىه ده سپىر ئىت به فەرمانره واى سهرده م (مه به ستى سولتانه سه فه وه وه كان بو) ، هه ر بوئشه له نامه كه يدا (ئه لكه ركى) دانىنا به ره واىه تى فەرمانره واىه تى شا ئىسماعىل و داواى له هه لگرنى بىروباوه رى

سىاسى شىعه گه رابى و ده ولته تىكى گه وره له ناوچه هه كى به رفراواندا و تاسه دهى هه زدهى زانى درىزهى كىشا ، له م باره وه وه بروانه : د. موسى الموسوي ، الشىعة والصحيح: الصراع بين الشيعة والشييع، دار ابن الجوزي ، القاهرة ، بدون سنة الطبع ، ص 87-89. فؤاد إبراهيم ، مصدر سبق ذكره ، ص 131-180. أحمد الكاتب - مصدر سبق ذكره ، ص 375-379. رشيد الخيون ، مصدر سبق ذكره ، ص 60-72. محمد مصطفى ، مصدر سبق ذكره ، ص 194. د. مصطفى اللباد ، مصدر سبق ذكره ، ص 29-33. سلطان محمد النعمي ، مصدر سبق ذكره ، ص 22-26.

²¹ توئزه رانى ئه م بواره نامازه به جند هؤكارىك ده كد كه بوونه هؤى ئه وهى هه ندىك له زانا شىعه كان پشتگىر ده ولته تى سه فه وى بكن و ره واىه تى بى بىه خشن ، گرنگه نىشان په دىه ندى به وه وه هه هه كه ئه زانايانه پىوستان به ده ولته و ده سه لاتىكى به هىز و سه قامگىر هه بووه كه له ساىه يد ا بىروباوه ر وهه زمون و به رزه وه ندىه كانى خوئان و شوئىكه و توانيان بىاريزن و په ربه پىبدن ، له م باره وه وه بروانه: سلطان محمد النعمي ، مصدر سبق ذكره ، ص 23.

²² ئه م گورن و گورخانه نوئانه له بىرى سىاسى شىعهى دوازه ئىمامىدا كۆمه لىك به ره له سكارى و مشت و مې و كاروانه وهى به دواى خوئىدا هئنا ، كه له كۆتاىدا سه رىكىشا بو دابه شكردنى ناوه ندى فىقهى شىعى بو دوو ئاراستهى لىكجودا ، ئاراسته هه كىان كه به ئىخباره يه كان (الإخباريون) ناسران سوربوونى خوئان رايگه ياند له سه ر ئه و باوه رى كه پى و ابو زانائى ئاىنى شىعه (فه قىه) له سه رده مى دىارنه مانى مه هدىدا هىچ جوره وىلاته تىكى نيه و ناتوانىت بىته جىگره وهى مه هدى و ته ناندت مافى كۆشش (ئىجتههاد) كردنىشى نيه و ئه ركى ئه و ته نها له گواسته وهى فەرموده كانى په دىامبه ر و ئىمامه كاندا كورت ده بىته وه هه ر بوئيه ئه م ئاراسته هه پىداگرى ده كد له سه ر تىورى چاوه رىكردن و ته قىه (الانتظار و التقية) ، له به رامبه ردا ئاراسته كهى تر كه به ئسوليه كان (الأصوليون) ناسران پىنان و ابو كه زانائى ئاىنى شىعه (فه قىه) له سه رده مى دىارنه مانى مه هدىدا بوئيه هه هه كۆشش (ئىجتههاد) بكات و ته ناندت ده شتوانىت رۆلئى جىگره وهى ئىمامى مه هدى بىبىت له سه رده مى دىارنه بوونىدا ، شىاوى باسه لايه نگرانى ئه م ئاراسته هه ش (واته ئسوليه كان) له نىو خوئاندا ده بن به دوو به شه وه ، به شىكىان لايه نگرى ئه وه ن كه فه قىهه كان ته نها له كاروباره ئاىنيه كاندا ده توانن بىنه جىگره وهى مه هدى كه ئه م جوره له وىلايه تى به وىلايه تى تاىدته ناوزه د ده كرىت ، له نىو لايه نگرانى ئه م ئاراسته هه ش له و سه رده مه دا ده كرىت نامازه به ناوى شىخ زىن الدىن بن نورالدىن العاملى ناسراو به شه هدى دووم (966-911 ك) و شىخ محمد باقر المجلسى (1037-1111 ك) به دىن ، هه رچى به شه كهى تر يانه لايه نگرى ئه وه ن كه زانائى شىعه ده بىته جىگره وهى مه هدى له هه موو كاروباره ئاىنى و سىاسىه كاندا كه ئه م جوره له وىلايه تى به وىلايه تى گشتى ناوزه د ده كرىت ، به كىك له لايه نگرانى ئه م ئاراسته هه ش له و سه رده مه دا جگه شىخ على بن عال ئه لكه ركى ، برىتوبو له شىخ محمد باقر ناسراو به وحىد اله بهانى (م: 1208 ك - 1793 ز) ، بو درىزهى ئه م باه ته بروانه : د. محمد سلیم العوا ، في النظام السياسي للدولة الإسلامية ، ط 3 ، دار الشروق ، القاهرة ، 2008 ، ص 271-274. فه مى هوئىدي ، إيران من الداخل ، مركز الأهرام للترجمة ، ط 4 ، القاهرة ، 1991 ، ص 100-103. محمد صادق إسماعيل ، إيران إلى أين؟ من الشاه إلى نجاد ، العربي للنشر و التوزيع ، القاهرة - البصرة ، بدون سنة الطبع ، ص 144-148. أحمد الكاتب ، مصدر سبق ذكره ، ص 385-394. د. عبدالغنى عماد ، مصدر سبق ذكره ، ص 124-125. فؤاد إبراهيم ، مصدر سبق ذكره ، ص 200-202. د. مه ندى مبيضىن ، مصدر سبق ذكره ، ص 112-121. د. موسى الموسوي ، مصدر سبق ذكره ، ص 85-96.

ناىنزى شىعهى دوازده ئىمامى كرد كه ملكه چ بن بو دهولتهتى سهفهوى بهوىپىهى دهولتهته كه جىگره وه و رىگه خو شكه ره بو تهو دهولتهتهى كه پىشهوا مهدهى له كو تايى دنبا دا بنبا تى ده نىت²³.

هه ر بو به ده كر ىت نه م پشتگىر يكر دنه (نه لكه ركى) بو دهولتهتى سهفهوى به ههنگاوىكى گرنگ نه ژمار بكر ىت به ره وه په سه ندر دن و جىگىر كرنى بر و كهى وىلايه تى گشتى فه قىه²⁴ ، كه تاىبا دا هه موو ده سه لآت و تاىبه تمه ندىه كانى ئىمامى چاوه ر وانكراوى شىعه كان ده گواز ىته وه بو فه قىهه شىعه كان (نه وانهى ده گه نه پلهى ئىجتههاد) ، نه مهش پاساوى نه وه ده دات كه له كاتى دىار نه بوونى مه دهىدا دهولتهتى ئىسلامى (شىعه گه را) دروست بكر ىت له ژىر راسپار ده وسه ر په ر شتى زانا شىعه كاندا ا به و پىهى ر و لى جىگره وهى مه دهى ده بىن.

له سه ر ده مى دهولتهتى قاجارى (1796-1925 ز) ىشدا بىرى سىاسى شىعهى ئىمامى گوزانىكى گرنگى به خو وه بىنى سه باره ت به تىروانىن بو وىلايه تى فه قىه ، له روى فرا وانكردنى ئاست و سروس تى ده سه لآت ه كانى زانای موجه ته هىدى شىع ه وه وهك جىگره وهى مه دهى چاوه ر وانكراو ، ده كر ىت نه م گوزانكارىه هزرىهش بىه سز ىته وه به يه كىك له زانا به ناوبانگه كانى شىعهى ئىران له سه ر ده مى فه رمانه ر وه اىه تى قاجارىه كاندا ، نه وىش شىخ نه حمه د بن محمه د مه دهى (مر دنى : 1248ك - 1867ز) ناسراو به (المولى النراقى) ه ، كه له كنىبه كه ىدا به ناو نىشانى (عواند الايام فى بىان قواعد الاحكام) به شىوه يه كى ر وون و ئاشكرا ، له پىشنىه يه كى مىژ و وىدا ، باس له ره و اىه تى هه لسانى فه قىهه كان ده كات به په ر وه كردنى ده سه لآت و تاىبه تمه ندىه ئابنى و سىاسىه كانى مه دهى چاوه ر وانكراو به شىوه يه كى ر استه وخو ، نه مهش به و ماناىهى كه فه قىهى موجه ته هىد مافى نه وهى ده بىت سه ر و كايه تى هه ر ه مى ده سه لآت بگرىته ده ست و ر استه وخو سه ر په ر شتى به ر پوه چوونى كاروبارى دامه زرا وه كانى هه رسى ده سه لآتى ياسادانان و جىبه جىكر دن و داد و رى بكات²⁵ ، به جو رىك كه (النراقى) له و باوه ر ه دا بوو كه زانای موجه ته هىد مافى وىلايه تى هه يه ، له سه ر ده مى دىار نه بوونى مه دهىدا ، له دوو ئاستدا : يه كه ميان هه موو نه و نه رك و ده سه لآتانهى تاىبه ت بوه به پىغه مبه ر (درودى خواى له سه ر بىت) و

²³ أسعد حميد أبو شنة ، مصدر سبق ذكره ، ص 261-265. حمد جهان بزرجى ، نظرىة ولاية الفقىه ، مجلة المنهاج ، مركز الغدىر للدراسات الإسلامىة ، السنة السابعة ، العدد 25 ، رىبع 2002 ، ص 84. د. مهند مبيضىن ، مصدر سبق ذكره ، ص 112. رشىد الخىون ، المشروطة والمستبده ، مص در سبق ذكره ، ص 72. على فىاض ، مصدر سبق ذكره ، ص 130-137. د. محمد سلیم العوا ، مصدر سبق ذكره ، ص 275. د. موسى الموسوى ، مصدر سبق ذكره ، ص 86. فواد ابراهىم ، مصدر سبق ذكره ، ص 316-317. د. محمد عمارة ، مصدر سبق ذكره ، ص 226. د. عبدالغنى عماد ، مصدر سبق ذكره ، ص 115-116. على الدباغ ، مصدر سبق ذكره ، ص 61.

²⁴ پابه ندر بوون به بنه ماكانى باه تىبوون و نه مانه تى زانستى نه وه مان لىنه خواز ىت ناماز ه به و ر استىه مىژ و بىه بده بن كه سه ره دا وه كانى بر و كهى (وىلايه تى گشتى فه قىهه) له جىاى عامل له لوبنان سه ر په لدا ، نه وىش له سه ر ده ستى فىقه ناسى شىعه محمه د كورى مه ككى جزىبى (مر دنى : 876ك / 1472 ز) ناسراو به (شه هىدى يه كم) ، له په ر توو كه كه ىدا به ناو نىشانى (اللمة الدمشقىة) ، به جو رىك نه م زانابه يه كم په ر سه ندى له فه قىه سىاسى شىعه دا نه جامدا سه باره ت به بر و كهى (وىلايه تى فه قىه) ، نه وىش له رىنگاى فرا وانك ردى سنوورى ده سه لآت و تاىبه تمه ندىه كانى كارى فىقه ناسه كان له سه ر ده مى دىار نه مانى پىشهوا مه دهىدا ، وه رايگه باندا كه فىقه ناسى شىعه ر و لى جىگره وهى پىشهواى دىار نه بوو ده بىن تى له رايى كردنى كاروباره كانى خه لكى له نم ونهى كاروباره كانى داد و رى و جىبه جىكر دنى سزا كان و نه جامدانى نو ىژى هدىنى ، به حوكمى نه وهى نه مان ده بنه جىگره وهى مه دهى چاوه ر وانكراو (المهدى المنتظر) ، له م باره يه وه بروانه : د. مصطفى اللباد ، مصدر سبق ذكره ، ص 74. فه مى هوىدى ، مصدر سبق ذكره ، ص 100. سلطان محمد النعىمى ، ص 21-22. الشىماء الدر داش العقالى ، مصدر سبق ذكره ، ص 61-64.

²⁵ د. على فىاض ، مصدر سبق ذكره ، ص 242.

ئىمامه كان ده گوارىتهوه بوى ، دووهميشيان هدر كاروبارىكى نوى كه دىته پىش و پهيوهنىداره به هاوئاىانى دهولتهوه دهوانىت برىارى پىوستى لهباروه بدات .^{□□}

بهلام دهكرىت بلين كه رونترىن و گرنگترىن پهريهپىدان له بىروكهى وىلايهتى فهقىه ، به ناراستهى پىدانى مافى وىلايهتى گشتى به فهقىه و رههاكردى دهسهلتهكانى ، له قوناعى فدرمانهوايهتى پههلهويدا (1925-1979 ز) بوو ، نهوئىش كاتىك كه كهسايهتى ومهرجهعى ئاينى بهناوبانگى شىعهكان خومهينى (1902-1989 ز) له كنىبهكهيدا به ناوئىشانى (حكومهتى ئىسلامى)^{□□} بىروبوچونهكانى خوى لهم بارهيهوه خستويهته روو ، لهم پىناوهشدا ، نهوهندهى پهيوهندى به بابتهكهمانهوه هديه ، ئامازهيهكى خىرا به گرنگترىن نهو تهوهرانه دهكهين كه ناوهروكى كنىبهكه پىكدههينن ، بهم شىوهيهى لاي خوارهوه:

له تهوهرى يه كهمدا ، خومهينى به باسكردن له پىوستىبون (ضرورة) ى دامهزراندنى دهولتهتى ئىسلامى دهستپىدهكات لهسهردهمى ديارنهبوونى مههدى چاوهروانكراودا ، وه لهم رووه پى وايه كه بنىاتنانى دهولتهتى ئىسلامى لهسهردهمى ديارنهبووندا كارىكى پىوسته وهك دهروازهيك وههنگاوىكى كردهى رىنگه خووشكهه بو نهو دهولتهته جيهانىهى كه شىعهكان چاوهروى دهكهن لهسهر دهستى پىشهواى ديار نهبوو (مههدى چاوهروانكراو) له كوتا زهماندا بنىاتنرىت .^{□□}

له تهوهرى دووهميشدا ، خومهينى ههولىداوه بهلگه وپاساوه ئاينيهكانى سهلماندى رهوايهتى بىروكهى وىلايهتى فهقىه بخاته روو ، له رىنگه ئامازهكان به دهقى چهند ئايتىك له قورئانى پىروز و ههندىك فدرموده كه دراونهته پال پىغهمبهه (درودى خواى لهسهر بىت) و دوازه ئىمامهكهى شىعه ، بو ههر دهقىكىش وىستويهتى تهئوبلىكى ژبرى (تاويل عقلى) واىان بو بكات كه گونجاو بىت له گهل نهو ناراستهيهى كه دهيهوئىت ومههستيهتى .^{□□}

له تهوهرى سىيهميشدا ، خومهينى ئامازه به گرنگترىن نهو تايهتهمىندى ومهرجانه دهوات كه دهبىت له نهو كهسهدا ههبن كه پوئى وهلى فهقىه (فدرمانهوا) ى پىدهدرىت ، شىاوى باسه خومهينى نهو مهرج وتايهتهمىندىانه له دوو بوارى سههه كىدا پوخت دهكاتوه ، كه نهوانىش: ههبوونى زانستى شهريعى له لايهن كهسهكهوه له گهل دادپهروهريهتى .^{□□}

²⁶ د.مصطفى اللباد ، مصدر سبق ذكره ، ص76-77.أحمد الكاتب ، مصدر سبق ذكره ، ص401. الشيماء الدمرداش العقالي ، مصدر سبق ذكره ، ص85-89.فهمي هويدي ، مصدر سبق ذكره ، ص101-102.

²⁷ كنىبى حكومهتى ئىسلامى ، به گرنگترىت كارهكانى خومهينى دادهنرىت ، لهبابتهتى پهيوهست به وىلايهتى فهقىه ، كه تىايدا به شىوهيهكى تايهت وراستهوخو بىروبوچون و ناراسته فىكرهكانى خوى لهم بارهيهوه خستوته روو ، شىاوى باسه نهو كنىبه له بنهردندا (پىش نهوهى بخرىته جوارچىوهى كنىبهوه) كۆمهله واندهيهكه كه خومهينى به قوتايىانى زانسته ئاينيهكانى وتوهتهوه له شارى نهجف (له سالى 1969) ، نهو كاتهى ناوبراو بههوكارى بهرههلهستىكردى رزىمى شاههنشاهى پههلهويهكان له ئىرانوه بو عىراق نهفى كرابوو ، شىاوى باسه ناوهروكى نهو كنىبه وههول وتىزهكانى خومهينى بوونه گرنگترىن نهو رىسا ئاينى وهزريانهى كه شوڤشى گهلانى ئىرانى له سالى 1979 لهسهرى بهرپاكرا ، كه به روخانى رزىمى شاههنشاهى و دامهزراندنى كۆمارى ئىسلامى ئىران كوتايى هات.

²⁸ الإمام الخميني ، الحكومة الإسلامية ، مؤسسة تنظيم ونشر تراث الإمام الخميني ، طهران ، 1996 ، ص30.

²⁹ بو درىزهى نهو بابتهه بگهرويه بو: الإمام الخميني ، المصدر السابق ، ص91-127.

³⁰ بو درىزهى نهو بابتهه بگهرويه بو: المصدر نفسه ، ص75-89.

له تهوهرى چوارهم و كۆتايشدا ، خومهينى دىته سدر باسكردنى سنورى دهسلات وتايهتمةنديه كانى وهلى فهقيه (فهرمانرهوا) ، لهم رهوشهوه جدخت لهوه دهكاتهوه كه وهلى فهقيه له دهولتهى ئىسلامىدا همموو نهو دهسلات وتايهتمةنديه (ئاينى وسىاسىانهى) بو دهگوازرىتهوه كه پىغهمبر (درودى خواى لهسهر بىت) و دوازده ئىمامهكهى شىعه ههيانبووه ، چونكه پىي وايه مادام ئىمامهكان جىگرهوهى پىغهمبرن و وهلى فهقيهش جىگرهوهى كۆتا ئىمامه (مههدى چاوهروانكراو) ، كهواته لهرووى پهپرهوكردنى دهسلاتهوه هىچ جىوازىهك لهنىوان پىغهمبر و ئىمامهكان و وهلى فهقيهدا نيه .³¹

لىرهشوهوه دهگهينه نهو دهرهئجامهى كه نهو تىز وىروبوچوانه دهربارهى پىدانى مافى وىلايهت به فهقيه وفرانكردنى سنورى دهسلاتهكانى تا پلهى رههابون ، بوونه ههوينى دروستبوونى تىورىكى سىاسى سهربهخۆ وهك بىروباوهرىكى ئاينى وبنهمايهكى فهرمانرهواىكردن له بىرى سىاسى شىعهى دوازده ئىمامىدا ، كه تىايدا بانگهشهى وازهينان له بىروكهى چاوهرىكردنى (نهرىنى) مههدى كرا به جىگرتهوهى لهلايهن فهقيهى موختههيدوه، نههش ماناى نهمانى پاساوهكانى كارك رذن بوو به بنهماى تهقيه ، به مدش رىگه خوشرى لهبهردهم دروستكردنى رهوت و بزافى سىاسى له پىناو روخاندنى نهو دهولت و سىستمه سىاسىانهى كار بهم تىوره ناكهن و لهجىي نهوش دهولت و سىستمىكى سىاسى شىعهگهرا دايمهزرىن كه زانايانى شىعه تىايدا له لوتكهى ههپره مهكهدا بن.

باسى سىيهم: وىلايهتى فهقيه له تىورهوه بو ئايدولۆزىاىهك بو پراكتىزه كردنؤفونهى كۆمارى ئىسلامى ئىران

پاش سهركهوتنى شوڤشى گهلانى ئىران و روخانى رڤىمى شاههنشايى پههلهوى له سالى 1979 دا ، نهو روانگه و بىروبوچوانهى دهربارهى پىدانى مافى وىلايهتى گشتى به فهقيه له چوارچىوهى تىورى وىلايهتى فهقيه خرابوونه روو (بهتايهت روانگه و بىروبوچونه كانى خومهينى له كىيى حكومهتى ئىسلامىدا) ، كرانه بنهماى سىستمى سىاسى ودهولتهى نوئ له ئىراندا ، نههش بهروونى بهرجهسته كرا لهو دهستورهى كه لهههمان سالى 1979 دا بو كۆمارى ئىسلامى ئىرانى دانرا³² ، بو نهو مهبهستهش

³¹ بو درىزهى نهو بابته بگهريوه بو: المصدر نفسه ، ص80-85.

³² ههر دواهدواى روخانى رڤىمى شا ، نهوانهى دهسلاتيان گرته دهست (خومهينى وهاوكارهكانى) دهستيانكرد به دارىشتى بنهكانى سىستمىكى سىاسى نوئ بو دهولتهى ئىران ، بو نهو مهبهستهش له ههنگاوى يهكهمدى ، لهمانگى ئادارى سالى 1979 دا، راپرسىهك نهئجامدرا بو ههلهوشاندنهوهى سىستمى پاشايهتى و گۆزىنى بو سىستمى كۆمارى ، كه رىزهى 98% ى دهنگدهران لهگهلهو گۆزىنه بوون ، ههنگاوى دووهمىش دارىشتن وپهسهندكردنى دهستورىكى نوئبو بو ولات ، بو نهو مهبهستهش ، له مانگى ئاينى 1979 دا ، (75) كهسايهتى (كه زوربهيان پىوانى ئىلى بوون) دهستىشانكران بو نوسينهوهى دهستور و دواى دارىشتى ناوهروكهكهى (كه جگه له پىشهكهكهى له 157 مادده پىكهاتبوو) له ههمان سالىدا خرايه راپرسىهوه و رهزامهندى زۆرىنهى دهنگدهرانى بهدهستهئىنا وخرابه بوارى جىبهجىكردنهوه، شىاوى وتنه كه پاش نزىكهى 10 سال له پهسهندكردنى دهستورى سالى 1979 (واته له سالى 1989 دا) به ماوهيهكى كهه پىش كۆچى دواى خومهينى ، چهند ههموار كردنىك لهدهستوردا نهئجامدرا به جوړىك كۆى ماددهكانى ، جگه له پىشهكهكهى ، بوونه 177 مادده ، لهم بارهيهوه پروانه: د. نىفين عبدالمعم مسعد ، صنع القرار فى إيران والعلاقات العربية - الإيرانية ، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، 2001 ،

وله مىانهى ئەم باسه ماندا ، تىشك دهخه ينه سهر سروشتى سىس تى سىاسى له ئىران وپاشانىش ئاماژه به ديار ترين دهسلات و تاييه تمه ندىه كانى وهلى فهقىه (رابه رى بالآ) ده كه ين له و سىستمه دا:

سهره تا ده بىت ئەوه بلىين كه سىستمى سىاسى له ئىران سىمايه كى ئاينى ههيه ، ئەو يش به حوكمى ئەوهى له سهر دوو بنه ماى سهره كى بنىاتراوه كه ئەوانىش برىتين له حكومه تى ئىسلامى و وىلايه تى فهقىه ، ئەمه ش بهروونى له ناوه رۆكى دهستوردا به ديار ده كه وىت³³ ، بۆ نمونه له پىشه كى (دىباحه) ى دهستوردا ئاماژه به تىزى خومه ينى كراوه بۆ دروستكردى حكومه تىكى ئىسلامى له سهر بنه ماى وىلايه تى فهقىه و په سه ندى كرنى له م دهستوردا پشت به ست بىرۆكهى بىه رده وامى ئىمامه ت و وىلايه تى ئەم (الإمامة وولاية الامر) ، ههروهك له برگه (5) ى مادده (2) ى دهستوردا ، كه تاييه ته به بنه ماكانى كۆمارى ئىسلامى ئىران ، ئاماژه ش به وه دراوه كه باوه رپوون به بنه ماى وىلايه تى فهقىه يه كىكه له كۆله كه گرنگه كانى كۆمارى ئىسلامى ئىرانى ، ئەمه جگه له وهى كه له ماددهى (5) دا بهروونى و راشكاوى ئاماژه به وه دراوه كه: له سهرده مى ديارنه بوونى مه هدىدا وىلايه تى ئەم و پىشه و ايه تى گهل له كۆمارى ئىسلامى ئىرانىدا ده سپىرئىت به فهقىه يكى دادپهروه ر ، له گهل سه رنجدان به وهى كه به گوپه رى ماددهى (177) ى تاييه ت به مىكانىزمه كانى هه مواركردنى دهستور ، به هىچ جورىك ناتوانئىت (رېنگه نادئىت) هه مواركردن له سهر ئەم بنه مايه ئەنجام بدرئىت له داها تو دا.

سه باره ت به مىكانىزمى ديارى كرنى وهلى فهقىه (رابه ر) يش ، دهستور له مادده (107) دا ئەو ئەركهى به ئەنجومه نى شاره زايانى رابه رى سپاردوه³⁴ ، ئەو يش به ره چاو كرنى ئەوه مه رج و تاييه تمه ندىانهى كه له ماددهى (5) و ماددهى (109) دا ها توون بۆ ئەو كه سهى كه پالىئوراوه بۆ وه رگرتى ئەو پۆسته³⁵.

هه رچى په يوه ندىداره به دهسلات و تاييه تمه ندىه كانى رابه ر (وهلى فهقىه) هوه ، ئەوا له دهستورى به ركارى كۆمارى ئىسلامى ئىرانىدا به وردى دهست نىشان كراون ، كه دهسلاتىكى فراوان وره هان و وا ده كه ن رابه ر هه ژموونى به سه ر هه موو

ص 67-74. علي عبدالكريم ، دستور الجمهورية الإسلامية الإيرانية : قراءة في عناصر التجديد والحداثة ، مركز الحضارة لتنمية الفكر الإسلامي ، بيروت ، 2008 ، ص 154-155.

³³ وهلى فهقىه يان رابه رى بالآ كۆمارى ئىسلامى ئىران ، دوو زاراوهى هاوواتان (لفظان مترادفان) كه له دهستورى كۆمارى ئىسلامىدا ها توون مه به ست لىي ئەو زانا ئاينيه (شىعه به به) كه وهك جىگه وهى پىشه و اى دوازده هه مىنى شىعه كان (مه هدى چاوهر وانكراو) لوتكهى فه رمانه و ايه تى له ولات ده گرئيه ده ست.

³⁴ ساجد أحمد الركابي ، رئيس الجمهورية الإسلامية في إيران ، مركز الدراسات الإيرانية ، جامعة البصرة ، البصرة ، 2006 ، ص 2.

³⁵ ئەم ئەنجومه نه له پاش شو رشى گهلانى ئىران له سالى 1979 له سه ر راسپاردهى خومه ينى دروستكرا ، ئەو يش به مه به سى پىدا چونه وه به ره شنوسى ئەو دهستورهى له وه سألده ئاماده كراو بۆ رابه رى ، پاشان ئەم ئەنجومه نه هىلرايه وه و له دهستوردا جىي كرايه وه وبوه يه كىك له دامه زراوه كانى د هولت (كه باره گاهى سه ره كى له شارى قومه) كه ئەركى دانان ولادانى وهلى فهقىه يى پىس پىراوه ، ئەنجومه نه كه ش ، له ئىستادا ، له زياد له (80) زاناي ئاينى (نزىك له رابه ر) پىكه اتووه كه ئەندامه كانى ، به پىنى رپوشو ين و مىكانىزمىكى تاييه ت ، بۆ ماوهى (8) سال هه لده بئىرئىن ، له م باره يوه پروانه : وىلفرىد بوختا ، من يحكم إيران: بنية السلطة في الجمهورية الإسلامية الإيرانية ، ترجمة: مركز الدراسات والبحوث الاستراتيجية، أبو ظبي، 2003 ، ص 84-85. د. نىفن عبدا لنع م مسعد ، مصدر سبق ذكره ، ص 81.

³⁶ بۆ ناوه رۆكى ئەو مه رج و تاييه تمه ندىانه ش پروانه ده قى هه ردوو ماددهى (5) و (107) ى دهستورى سالى 1979 ى هه مواركراوى كۆمارى ئىسلامى ئىران.

دامه زراوه كانى دهولت وجومگه كانى دهسلتادا هه بىت ، و له خواره وهش گرنگرین ئه وه دهسلتات و تابییه تمه ندیانه له چه ند خالیكدا ده خهینه روو:

یه كهه/ له مادهه (57) ى دهستوردا هاتو وه كه هه رسى دهسلتاتى یاسادانان و جییه جیكردن و دادوه رى پهیره وى دهسلتاته كانیان ده كه ن له ژیر سه رپه رشتى و چاودیرى رابه ردا ، كه ئه مه ى دوایان (واته رابه ر) دهسلتاتى كه رپه هاى هه یه (به و پییه رۆلى جیگره وه ى مه هدى چاوه روانكراو ده بییت).

دووهم/ له مادهه ى (110) شدا كۆمه لىك دهسلتات و تابییه تمه ندى به خشاونه ته رابه ر كه راسته وخۆ پهیره وى ان ده كات ، له وه دهسلتاتانه ش:

- 1 - دانان (دارپشتن) ى سیاسه ته گشتیه كانى كۆمارى ئىسلامى ئیران (ئه ویش به راویژ له گه ل ئه نجومه نى دهستیشانكردنى به رژه وه ندیه كانى سیسته م □□).
- 2 - سه رپه رشتیه كردنى باش به رپه وه چوون و جییه جیكردن سیاسه ته گشتیه كانى ولتات.
- 3 - ده ركردنى فه رمان بۆ ئه نجامدانى راپرسى گشتیه.
- 4 - سه ر كرده تیه كردنى گشتیه هیزه چه كداره كان.
- 5 - راگه یاندنى جهنگ و ناشتى و سازدانى گشتیه بۆ جهنگ (النفر العام).
- 6 - دانان ولادانى هه ریه كه له : فهقیهه كانى ئه نجه مهنى پاراستنى دهستور □□ ، سه رۆكى دهسلتاتى دادوه رى ، سه رۆكى ده زگای راگه یاندن ، سوپا سالار (رئیس الاركان)، فه رمانده ى گشتیه هیزه كانى سوپای یاسدارانى شوڤرشى ئىسلامى ، فه رمانده بالآكانى هیزه چه كداره كان و هیزه كانى ناسایشى ناوخۆ.

³⁷ ئه م ئه نجومه نه له سالى 1988 به فه رمانى راسته خۆى خومه بنى پىكهات ، كه له ئىستادا ژماره ى ئه نداهه كانى زیاد له (30) كهس پىكده هبىت ، له وانه ش : سه رۆكى هه ر سى دهسلتاته كه و فهقیهه كانى ئه نجومه نى پاراستنى دهستور و چه ند وه زىرى ك و چه ند ئه نداهى كه تر كه رابه ر داىان ده نىت ، شىواى باسه دهستورى ئیران چه ند ئه رك و به رپه رسیاره تیه كى به م ئه نجومه نه تسپاردوه (جگه له وه ئه ركه ى له سه ره وه نامازه مان پىداوه) ، گرنگرینان : یه كلاىكرده وه ى هه ر ناكو كه بك كه له نىوان ئه نجومه نى شوراى ئىسلامى و ئه نجه مهنى پاراستنى دهستوردا دروست ده بىت (مادهه 112) ، دهستیشانى یه كى كه له فهقیهه كانى ئه نجومه نى پاراستنى دهستور بۆ ئه وه ئه نجومه نه راویژ كاریه ى كه ئه ركه ى رابه ر راده په رپىت تا ئه و كاته ى ئه نجومه نى شاره زایانى رله رى كه سىكه تر بۆ وه رگرتنى پۆستى رابه ر ده ستىشان ده كات (له حالته ى مرده نى رابه ر یان له ده ستدانى پۆسته كه ى به هه ر هۆكارىك بىت) (مادهه 111) ، ئه نداهه بون له وه لیژنه یه ى كه ئه ركه ى پىشنىارى هه مواركردنى دهستورى پىسپىراوه (لیژنه كه ش له ژیر سه رپه رشتى رابه ر كاره كانى ده كات) (مادهه 177).

³⁸ ئه م ئه نجومه نه ش یه كى كه تره له دامه زراوه گرنگه كانى كۆمارى ئىسلامى ئیران ، كه پىكهاتوه له (12) ئه نداهه بۆ ماوه ى (6) ساله ده سته كار ده بن ، كه (6) ئه نداهى انان زانای نایین رابه ر راسته وخۆ داىان ده نىت و (6) ئه نداهه كه ى تریش كه سانى پىسپۆن له بواری یاسادا كه ئه نجومه نى شورا له سه ر بى شنىارى سه رۆكى دهسلتاتى دادوه رى دا ده نرین (مادهه 91) ، ديارترین دهسلتاته كانیشى بریتین له : هه ر برپار و یاسایه ك كه له ئه نجومه نى شورا ده رده چن ناچه بواری جییه جیكرنه وه ئه گه ر ئه نجومه نى پاراستنى دهستور په سه ندى نه كات (مادهه 93) ، به مه ش ئه م ئه نجومه نه وه ك ده زگایه كى چاودیرى كردن وایه به سه ر ئه نجومه نى شوراوه ، هه روه كه ئه م ئه نجومه نى مافى رافه كردن (تفسیر) ى پىسپىراوه (مادهه 98) ، جگه له دهسلتاتى سه رپه رشتیه كردن و چاودیرى كردنى هه موو ئه وه هه لپژارده گشتیانه ى له ئیران ئه نجام ده درین ، وه كه هه لپژاردنى ئه نداهى ئه نجومه نى شاره زایانى رپه رى وه ه لپژاردنى ئه نجومه نى شورا و هه لپژاردنى سه رۆكى كۆمار ، ته نانه ت ئه م ئه نجومه نه مافى رته كرده وه ى هه ر كه سىكه هه یه كه خۆى بۆ هه ر یه كى كه له وه ئه نجومه نانه پىان یویت (مادهه 99) ، ئه مه سه ربارى ئه وه ى ئه م ئه نجومه نه به شداره له وه لیژنه یه ى بۆ هه مواركردنى دهستور پىكده ت (مادهه 177).

- 7- رىكخستى و چاره سهرى هدر كىشه و ناكو كىهك كه له نيوان هدر سى دهسه لاته كه روو ده دات .
- 8- چاره سهرى نهو كيشانهى سيستم (ولت) كه به شيواز و رىگه ناسايه كان له رىگهى نه نجومه نى پاراستنى بهرزه و ندىه كانى سيستمه وه ناتوان رىت چاره بكرىن .
- 9- هواى هه لىژاردنى سهروك كو مار له لايه ن خه لكه وه ، رابه ر فه رمانى ده سته كار بوونى بو دهر ده كات .^{□□}
- 10 - دهر كردنى برىارى لىخوشبوون يان سو ككردنى سزاي به ندى كر اوان (سزا دراوان) ، له سه ر پيشنارى سهروكى دهسه لاتي دادوه رى .
- سىم / دامه زاردنى دوان له نه دمانى نه نجومه نى ناسايشى بالاي نه ته وه يى^{□□} (ماده 176) .
- چوارم / دانانى (10) له نه دمانه كانى نه نجومه نى هه مو ار كردنى ده ستور (نهمه جگه له وهى هه ندىكى تر له نه دمانه كان پوسى جوربه جوربان هديه و پيشتر رابه ر داىوان) ، پاش نه وهى لىژنه كه ش پيشنارى هه مو ار كردنه كهى ته واو كرد ناخرىته راپرسيه وه تا وه كو رابه ر په سه ندى نه كات (واته رابه ر فه رمان ده كات نهو برىگه و ماددانى پىوستيان به هه مو اره بخرىته راپرسيه وه) (ماده 177) .
- شواى باسه كه رابه رى بالاي كومارى نىسلامى (وهلى فه قيه) ، نهم دهسه لات و تاييه تمه ندىانه په پره وه ده كات و نه رك و به پرسىاره تى روزهانى ده بات بهرپوه له رىگهى نوسىنگه كهى تاييه ته وه (نوسىنگه رابه رى بالاي) ، به جورىك نهم نوسىنگه كه هه لده ستيه به رىكخستى كو بونه وه كانى رابه ر و بونه و سه ردان و چالا كيه كانى ، ههروهك هه لده ستيه به ناگادار كردنه وه و پىدانى زانىرى دهر بارهى پوختهى دو اترىن رووداو كوربانكارىه سىاسيه كانى نىران و ناچه كه و جيهان ، به جورىك نهم نوسىنگه كه پىكه اتوه وه له ده بان كارمهنه و راپوزىكار و پسور له بو اره كارگىرى و سىاسى و نابوورى و كومله لايه تى و سه ربازى و ناييه جوربه جوربه كاندا ، جگه له وهى نوسىنگه رابه ر نه دمان و نوئنه رى له دامه زراوه و ده زگا جوربه جور ه كانى ده وله تدا هديه ، ته نانه ت له سالى 1998 به دو اوه رابه ر ده زگايه كهى هه والگرى تاييه ت به خوى هديه كه سه ربه خوئيه له وه زاره تى هه والگرى و ناسايشى نىران .^{□□}
- له كو تاييدا ، و له رىگهى وردبونه وه له وهى پيشتر باسمان كرد ، ده گه ينه نهو نه نجامه يى كه نهو سيستمه سىاسيه يى له پاش شو رشى گه لانى نىران بنىاتراوه و ده ستورى سالى 1979 يى هه مو ار كراو بنه ماكانى ره نگرىژ كردوه ، سيستمىكى سىاسى ناييه له سه ر بنه ماى تىورى وىلايه تى فه قيه دامه زراوه ، كه پشت نه ستوره به به ناسايه كهى فه قيه تاييه ت به به شىك له زانىانى شىعه يى دوازه نىمامى ، له سه روى هه مو شىانه وه تىزه هزرىه ناييه كانى خومه ينى له كتيبه به ناوبانگه كهى (حكومه تى نىسلامى) دا .

³⁹ شواى باسه هدر به پى ده ستور ، سهروك كو مار بهرپرسه له به رامبه ر رابه ر ، سه ره راي بهرپرسىاره تى به رامبه ر خه لك و نه نجومه نى شو راش (ماده 122) ، نهمه جگه له وهى هدر خودى رابه رىش دهسه لاتي نه وهى پىدراوه فه رمانى ده سته كار كيشانه وه بو سهروك كو مار دهر بكات (ماده 130) .

⁴⁰ نهم نه نجومه نه ش پىكه اتوه وه له چهنه نه دمانىك ، له وانه ش : سهروكى هدر سى دهسه لاته كه وه زىرانى دهر وه و ناوخو وراگه ياندىن و سهروكى هيزه سه ربازى و ناسايه كان و دوو نوئنه رى رابه ر و هه ندىك نه دمانى تر ، له ديارترىن دهسه لات و تاييه تمه ندىه كانىشى : كار كردنه بو دارىشتنى پلان و ستر اىجه به مه به ستى پاراستنى بهرزه و ندىه نىشتمانيه كان و پاراستنى شو رشى نىسلامى و به كىتى خاكى ولت و سهروه ريه نىشتمانيه كهى (ماده 176) .

⁴¹ وىلفرىد بوختا ، مصدر سيق ذكره ، ص 69-70. د. نىفبن مسعد ، مصدر سيق ذكره ، ص 84 .

سءرءاوه كان

فءه كم / كئفب:

- (1) أءمء الكاءب ، ءءور الفكرف السفساسف الشففف: من الشورف الف ولافة الفقفه ، عمان، 1997.
- (2) الإمام الخمفنف ، الحكومة الإسلامفة ، مؤسسة ءنظفم ونشر ءراء الإمام الخمفنف ، طهران ، 1996.
- (3) ءواء عف، الممهءف المنءظر عنء الشففة الأءنف عشرفة، ءرءمة: ء. أبو العفء ءوءو، منشوراء ءمفل، ألمانفا، 2005.
- (4) رشفء الخفون ، المشروطة والمسءبءة ، معهء ءراساء الإسءراءففة - بءءاء-بفروء ، 2006.
- (5) _____، الأءفان والمءاهب بالعراق، منشوراء ءمفل، ألمانفا، 2003.
- (6) ساءء أءمء الركابف ، رئفس ءمهورفة الإسلامفة فف إفران ، مركز ءراساء الإفرانفة ، ءامعة البصرة ، البصرة ، 2006.
- (7) سلطان مءمء النعمف ، الفكرف السفساسف الإفرانف: ءءوره ، روافهء ، أءره ، مركز الإمارات لءراساء والبءوء الإسءراءففة ، ط2 ، أبوظبف ، 2010.
- (8) الشفماء ءمءرءاش العقالف ، نظرفة ولافة الفقفه وءطبفقاتها فف ءمهورفة الإسلامفة الإفرانفة ، مركز الحضارة لءنمفة الفكرف الإسلامف ، بفروء ، 2011.
- (9) عبءالإله بلقزفز، ءولة فف الفكرف الإسلامف المعاصر، ط2، مركز ءراساء الوءءة العربفة، بفروء، 2004.
- (10) عبءالغنف عماء، حاكمفة الله وسلطان الفقفه : قراءة فف ءطاب ءركراء الإسلامفة المعاصرة، ط 2، ءار الطلفعة للطباعة والنشر، بفروء، 2005.
- (11) عرفان عبءالءمفء، ءراساء فف الفرق والعقائء الإسلامفة، ءار ءرفبفة، بءءاء، 1997.
- (12) عفف ءلففة الكوارف وآءرون، الإسءءاء فف نظم ءكم العربفة المعاصرة، مركز ءراساء الوءءة العربفة، بفروء، 2005.
- (13) عفف عبءالكرفم ، ءسءور ءمهورفة الإسلامفة الإفرانفة : قراءة فف عناصر ءءءفء والءءاءة ، مركز الحضارة لءنمفة الفكرف الإسلامف ، بفروء ، 2008.
- (14) عفف ففاض، نظرفاء السلطة فف الفكرف السفساسف الشففف المعاصر، مركز الحضارة لءنمفة الفكرف الإسلامف، بفروء، 2008.
- (15) عفف مءمء الصلابف، فكر ءوارء والشففة، فف مفزان أهل السنة والءماعة، ءار ابن ءوءف، القاعرة، 2007.
- (16) فاروق عمر فوزف، نشأة ءركراء ءفنففة السفساسفة فف الإسلام: ءراسة ءأرفءفة، الأهلفة للنشر وءءوزفء، عمان، 1999.
- (17) فهمف هوفءف ، إفران من ءءالء ، مركز الأهرام للءرءمة ، ط4 ، القاهرة ، 1991.
- (18) فؤاء إبراهفم، الفقفه وءولة: ءءور الفكرف السفساسف الشففف، ءار الكنوز الأءبفة، بفروء، 1998.
- (19) مءمء ءواء مغنفة، الشففة فف المفزان، منشوراء شرف الرضف، قم، 1413هءرف.
- (20) مءمء سلفم العوا ، فف النظام السفساسف لءولة الإسلامفة ، ط3 ، ءار الشروق 2008.
- (21) مءمء صاءق إسماعلف ، إفران إلف أفن؟ من الشاه إلف نءاء ، العربف للنشر وءءوزفء ، القاهرة- البصرة ، بءون سنة الطبع.
- (22) مءمء عبءالكرفم، النظرفة السفساسفة المعاصرة للشففة الإمامفة الإءنف عشرفة : ءراسة ءلفلففة نقءفة، ءار البشفر، عمان، 1988.
- (23) مءمء عمارة، ءفباراء الفكرف الإسلامف، ط2، ءار الشروق، القاهرة، 2007.

- 24) محمد مصطفى ، نظرفاء الحكم والدولة : دراسة مقارنة بفن الفقه الإسلامف والقانون الدستورف الوضعف ، مركز الحضارة لتنمفة الفكر الإسلامف ، ط2 ، بفروت ، 2002.
- 25) مصطفى اللباد ، حقائق الأحزان: إفران وولاية الفقهف ، دار الشروق ، القاهرة ، 2005.
- 26) مهند المبفضف ، الفكر السفسف الإسلامف والإصلاح ، دار العربفة للعلوم ، بفروت ، 2008.
- 27) موسى الموسو ، الشفعة والتصحفح: الصراع بفن الشفعة والتشفع ، دار إبن الجوزف ، القاهرة ، بدون سنة الطبع.
- 28) نففف عبدالمنعم مسعد ، صنع القرار فف إفران والعلاقات العربفة - الإفرانفة ، مركز دراسات الوحدة العربفة، بفروت، 2001.
- 29) ولفرفد بوختا ، من فحكم إفران : بنة السلطة فف الجمهورفة الإسلامفة الإفرانفة ، ترجمة : مركز الدراسات والبحوث الاستراتيجية، أبو ظبف، 2003.

دورهم / ففرى ذكفوراً:

- على غانم حامد الطائف ، موقف المرجعة الدفنة الشفعة فف النجف وقم من نظرفة ولاية الفقهف : دراسة مقارنة ، أطروحة ذكفوره فف العلوم السفسفة ، معهد البحوث والدراسات العربفة ، القاهرة ، 2013.

سففهم / كؤرفارى زانستف:

- 1) أسعد حمفد أبو شنة ، المحقق الكركف وعلاقته بالدولة الصفوفة ، مجلة الكلفة الإسلامفة ، جامعة النجف ، العدد 10 ، 2009.
- 2) حمد جهان بزرجف ، نظرفة ولاية الفقهف ، مجلة المنهاج ، مركز الغدفر للدراسات الإسلامفة ، السنة السابعة ، العدد 25 ، رفق 2002.
- 3) كرفم نجم خضر، التقففة فف الفكر الإسلامف: دراسة وتحلفل، مجلة زانكو، جامعة صلاح الدين، العدد 16، حزفران، 2002.

چوارهم / دهستور:

دستور الجمهورفة الإسلامفة الإفرانفة (دستور سنة 1979 المعدل).

ملخص

الفكرة الأساسية لهذة الدراسة المعنونة : (البنة الأفدولوجفة للنظام السفسف فف الجمهورفة الإسلامفة الإفرانفة : دراسة فف نظرفة ولاية الفقهف) فلقف الضوء على دراسة وتحلفل النظام السفسف الإفرانف (دراسة منهجفة)، بالتركفز على مسألة ولاية

الفقيه ، والتي تمثل آيدولوجيا الدولة الإسلامية الإيرانية، هذه الآيدولوجيا التي لعبت دورا توجيهيا مركزيا ومتواصلا منذ انتصار ثورة الشعوب الإيرانية ضد النظام الملكي في إيران عام 1979م وحتى الوقت الراهن، وهي نفسها (نظرية ولاية الفقيه) التي جاءت متطابقة مع الصياغات الدستورية للنظام السياسي الإيراني طبيعتها، تحت تأثير أفكار وتوجهات الإمام الخميني بهذا الخصوص، بحيث يعتبر المرشد الأعلى للثورة الإسلامية (ولاية الفقيه) أعلى سلطة رسمية سياسية ودينية في هيكليّة النظام السياسي الإيراني.

منهجيا، اعتمدنا في دراستنا على مدخل الآيدولوجية السياسيّة في إطار منهج دراسة الحالة، وذلك بالتركيز على دور الآيدولوجية السياسية الدينية (الشيعة الإثني عشرية) عموما، بوصفها العنصر الذي يضيف الشرعية على الأنظمة السياسية المختلفة، وذلك بالتركيز على " ولاية الفقيه " في النظام السياسي الإيراني في الوقت الراهن بوصفها العنصر الأهم في الفكر السياسي الإيراني المعاصر.

وقد قسمنا الدراسة إلى ثلاث مباحث، المبحث الأول ناقشنا فيه مسألة السياق التاريخي لنشأة نظرية ولاية الفقيه، لمعالجة المستوى النظري من اشكالية علاقة الدين بالسلطة في الفكر السياسي الشيعي (الإمامي)، وذلك من خلال الوقوف عند أبرز المحطات التي مرت بها النظرية منذ القرون الأولى للهجرة وصولا إلى الدولة الصفوية، وفي المبحث الثاني ألقينا الضوء على مسألة تطور ولاية الفقيه من فكرة إلى نظرية للسلطة ، ومن خلاله أشرنا إلى تجربة الدولة الصفوية والإضافات والتطورات التي جرت على نظرية ولاية الفقيه في المراحل التي تلت الدولة الصفوية ، وبالأخص محاولات الخميني بهذا الشأن ، أما المبحث الثالث والأخير فقد ركزنا على تجسيّدات نظرية ولاية الفقيه في النظام السياسي الإيراني والتي جاءت كتطبيق عملي لآراء وتوجهات الخميني بهذا الخصوص، وفي نهاية الدراسة ذكرنا أهم الاستنتاجات التي توصلنا إليها.

□

Abstract

The basic idea of this study entitled: (The political system of the Islamic Republic of Iran: a study of the implications of Wellyat Al-Faqih) is to highlight on the study and analysis of the Iranian political system (methodological study), focusing on the issue of Wellyat Al-Faqih, which represents the Iranian Islamic state ideology. This ideology which has played a central orientation role and ongoing since the triumph of the revolution of the Iranian people against the monarchy in Iran in 1979 till now, which is the same (the theory of Wellyat Al-Faqih) that have been came an identification with the construction formulations of the constitutional Iranian political system and its characteristics, under the influence of ideas and directions of Imam Khomeini, in which the Supreme Guide of Islamic Revolution (Wellyat Al-Faqih) Considered the high authority in political and religion affairs inside the political system of Iran.

Methodological, adopted in our study the entrance to the political Ideology in the context of the case study approach, by focusing on the role of religious- political culture of the (the 12th Imamy Shiite)

in general, as an impotence which gives legitimacy to various political systems, by focusing on principle of " Wellyat Al-Faqih " in the Iranian Current political system, as the most important elements in the Iranian contemporary Political Culture.

We divide our study into three topics, in the first topic we discussed the case of the historical context of the emergence of the theory of Wellyat Al-Faqih, to deal with the theoretical level of the problematic of the relation between the religion authority in the Shi'ite political thought (Al-Imamy), thus, through standing in most important outstanding stages of the theory Since the beginning centuries of Hegira until the era of The Safavid State. In the second topic we have shed light on the question of the development of the Wellyat Al-Faqih from idea to theory of power, Through which we referred to the experience of the Safavid state and the additions and developments that took place on the theory of the Wellyat Al-Faqih in the stages that followed the Safavid state, Especially Khomeini's attempts in this regard But, in the third and final topic we have focused on embodiments of the theory of Wellyat Al-Faqih in the Iranian political system, which came as practical application of the views of Khomeini directions in this regard. In the end of the study we mentioned the most important conclusions that we reached